

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет природничих наук
Кафедра лісового і аграрного менеджменту

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти
на тему **ЛІСІВНИЧО-ЕКОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТКА
УЖАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ**

Виконав: студент 2 курсу, групи ЛГ(з)-2м
спеціальності 205 «Лісове господарство»
Лабудяк С.Ю.

Керівник: к.б.н., доц. Клід В.В.

Рецензент: к.с-г.н, доц. Дмитрик П.М.

Рецензент:

Івано-Франківськ – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО УЖАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК.....	7
1.1. Історія створення.....	7
1.2. Фізико-географічне районування.....	12
1.3. Об'єкти неживої природи на території парку.....	17
1.4. Міжнародний статус.....	18
РОЗДІЛ 2 ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПАРКУ	20
2.1 Охорона території.....	20
2.2 Рекреація.....	21
2.3. Наука.....	25
2.4. Еколого-освітня діяльність.....	29
РОЗДІЛ 3 ЛІСОВІ ЕКОСИСТЕМИ УЖАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ ТА СТАН ЇХ ЗБЕРЕЖЕННЯ.....	32
РОЗДІЛ 4 БІОРІЗНОМАНІТТЯ УЖАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ	37
3.1. Фауна.....	37
3.2. Флора.....	42
РОЗДІЛ 5. ОБ'ЄКТИ ОХОРОНИ ПРИРОДИ НА ТЕРИТОРІЇ УЖАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ.....	54
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58

ВСТУП

Ужанський національний природний парк є одним з найбільших і найстаріших природно-заповідних об'єктів в Україні. Розташований у мальовничих українських Карпатах, він служить важливим центром для збереження та вивчення біорізноманіття регіону.

Створений у 1999 році, він має багату історію, яка сягає навіть XX століття. Резервати "Стужиця" і "Тихий", створені ще у 1908 році під час епохи Австро-Угорщини, були одними з перших спроб захисту природи в цьому районі. Їх назви відображали найближчі села, що свідчило про місцеве значення цих місць для збереження природних ресурсів.

Ужанський національний парк на сьогоднішній день є важливим центром для дослідження та освіти з екології та збереження природи, а також місцем відпочинку для туристів, які цікавляться відкриттям природних крас Українських Карпат.

Національний парк розташований на північному заході Закарпатській області і є складовою частиною першого у світі тристороннього українсько-польсько-словацького міжнародного біосферного резервату «Східні Карпати», який включено до Світової мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Ужанський НПП складається з п'яти природоохоронних науково-дослідних відділень і на сьогодні займає площу 39159 га, в тому числі 14,9 тис. га вилученої території.

Спадщина Ужанського національного природного парку – унікальний природний скарб світового масштабу, який дивовижно поєднує у собі незайману природу з багатством культурної спадщини. Парк є частиною першого в світі трилатерального українсько-польсько-

словацького біосферного резервату «Східні Карпати», який включено до Світової мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО.

Ужанський національний природний парк є домом для багатьох рідкісних і цінних природних об'єктів, серед яких особливе місце займають букові праліси, які вважаються унікальними для Центральної Європи. Ці праліси, охоронені на площі понад 2500 га, входять до Світової природної спадщини ЮНЕСКО, відомої як "Букові праліси Карпат і старовікові ліси Німеччини". Крім того, на території парку можна зустріти поодинокі тисячолітні дуби, які є свідками тривалого історичного освоєння цього регіону.

Характерними ландшафтами парку є букові та ялицево-букові ліси, угруповання вільхи зеленої та субальпійські луки. Значна біорізноманітність території парку виявлена у майже 80 видах рослин і тварин, які включені до Червоної книги України (2009). Особливу увагу заслуговують південно-східнокарпатські ендемічні види, які зростають лише в Південних і Східних Карпатах і не поширюються далі на захід.

Більша частина території парку належить до етнічних земель лемків – невеликої етнічної групи українців, які з давніх-давен мешкають в горах. Для лемків, як субетносів, характерні оригінальний побут та дерев'яна архітектура. На території парку збереглися з 17-18 ст. унікальні храми – пам'ятки дерев'яної архітектури.

Територія парку є місцем падіння відомого кам'яного метеориту «Княгиня» (у 1866 р.), що є найбільшим з-поміж знайдених в Європі метеоритів у новітній історії. Також чисельні військові кладовища та місця баталій першої й другої світових воєн додають інтересу до розвитку зеленого туризму.

Об'єкт дослідження – Ужанський національний природний парк.

Предмет дослідження – його лісівничі та екологічні умови.

Мета дослідження: охарактеризувати лісівничо-екологічні умови Ужанського національного природного парку. Для досягнення поставленої мети ставили наступні завдання:

- 1) охарактеризувати фізико-географічні та кліматичні умови Ужанського національного природного парку;
- 2) описати основні завдання Парку;
- 3) охарактеризувати лісові екосистеми Парку та стан їх збереження;
- 4) дослідити біорізноманіття Ужанського національного природного парку;
- 5) описати об'єкти охорони природи на території парку.

Стан наукової розробки. У дипломній роботі використана науково-технічна література Ужанського національного природного парку, наукової бібліотеки ДВНЗ «Прикарпатський національний університету ім. В. Стефаника», яка висвітлює досліджувані питання. При опрацюванні дипломної роботи проаналізовано нові монографії, статті у наукових фахових виданнях та матеріали міжнародних науково-практичних конференцій.

Методи дослідження. При виконанні дипломної роботи застосовувались загальноприйняті і апробовані методи лісівничо-екологічної типології та лісівничо-таксаційні методи.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження рекомендуються до впровадження в Ужанському національному природному парку при проведенні лісогосподарських заходів з метою відтворення корінного лісового покриву, оптимізації якісного складу та підвищення продуктивності лісостанів.

Окремі положення і висновки мають теоретично-пізнавальне значення і можуть бути використані у навчальному процесі студентів

лісогосподарського профілю при викладанні навчальних дисциплін “Екологія лісу” та “Природно-заповідна справа”.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, 5 розділів, висновків і списку використаних джерел (16 посилань), викладена на 60 сторінках, містить 3 таблиці, проілюстрована 16 рисунками.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО УЖАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК

1.1 Історія створення

Ужанський національний природний парк, розташований у Великобerezнянському районі Закарпатської області, є вражаючим природним об'єктом, який займає значну площу в Українських Карпатах. Створений у вересні 1999 року на основі заповідних об'єктів у верхів'ях річки Уж, цей парк є важливою складовою частиною першого у світі тристороннього українсько-польсько-словацького міжнародного біосферного резервату "Східні Карпати". Цей резерват включений до Світової мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО, що свідчить про його значення для збереження природної різноманітності.

Ужанський національний природний парк складається з п'яти природоохоронних науково-дослідних відділень і на сьогоднішній день займає велику площу, яка становить 46 147 гектарів. Його територія включає у себе різноманітні екосистеми та унікальні види рослин і тварин, що робить його важливим центром для дослідження та збереження біорізноманіття регіону.

Відповідно до Указу Президента від 27 вересня 1999 року N 1230/99 Ужанський національний природний парк створений з метою збереження, відтворення і раціонального використання типових та унікальних природних комплексів Східних Карпат, що мають важливе природоохоронне, рекреаційне, наукове, естетичне, освітнє та оздоровче значення. Цим указом встановлено площу земель Ужанського національного природного парку 39159,3 гектара, в тому числі 14904,6 гектара земель, що

мають бути надані йому у постійне користування, а також 17004,8 гектара земель, які перебувають у постійному користуванні підприємств, 7220,1 гектара земель, що перебувають у віданні місцевих рад, та 29,8 гектара земель запасу, що включаються до складу парку без вилучення у землевласників та землекористувачів (Таблиці N 1, N 2, N 3).

Таблиця 1

ПЕРЕЛІК
землекористувачів, землі яких мають бути надані у постійне
користування Ужанському національному природному парку

Землекористувачі	Площа, гектарів
Аграрна фірма "Верховина"	151,1
Великобerezнянське державне лісогосподарське підприємство	7069,0
Колгоспи:	
"Бескид"	820,7
імені Ілліча	1390,5
Колективні сільськогосподарські підприємства	
"Красія"	506,0
"Світанок"	492,3
Регіональний ландшафтний парк "Стужиця"	4475,0
Усього	14904,6

Таблиця 2

ПЕРЕЛІК
землекористувачів, землі яких включаються до складу
Ужанського національного природного парку без вилучення

Землекористувачі	Площа, гектарів
Аграрна фірма "Верховина"	208,9
Великобerezнянське державне лісогосподарське підприємство	9938,0
Колгоспи:	
імені Ілліча	1592,3
"Бескид"	1008,8
Колективні сільськогосподарські підприємства:	
"Красія"	916,8
"Світанок"	542,0
"Карпати"	2798,0
Усього	17004,8

Таблиця 3

ПЕРЕЛІК
земель, що перебувають у віданні місцевих рад і включаються до
складу Ужанського національного природного парку без вилучення
у землевласників та землекористувачів

Місцеві ради	Площа, гектарів
Великобerezнянська селищна рада	163,2
Сільські ради:	
Верховино-Бистрянська	706,4
Вишківська	838,5
Волосянківська	1325,1
Загорбська	482,2
Костринська	580,0
Лубнянська	220,0
Солянська	555,3
Ставненська	418,3
Стричавська	592,8
Стужицька	801,0
Ужоцька	567,1
Усього	7220,1

Створення лісового резервату "Стужиця" на площі 331 га у 1912 році під час епохи Австро-Угорщини є значущим кроком у напрямку збереження природних ресурсів та екосистем Карпатського регіону. Цей резерват, один із перших у Карпатах, був важливим кроком у визначенні важливості охорони пралісів та природних ландшафтів.

Розширення площі лісового резервату "Стужиця" до 553 гектарів у період під владою Чехословаччини є важливим кроком у напрямку збереження та захисту природного середовища. Це свідчить про зростаюче усвідомлення важливості природоохоронних заходів та поширення інтересу до збереження лісових екосистем у той час.

Так, зусилля влади Чехословаччини в охороні лісових ресурсів і пралісів є важливим кроком у напрямку забезпечення сталості природних екосистем і виконання її зобов'язань перед майбутніми поколіннями. Це свідчить про розвинене усвідомлення значення природи та потреби у її охороні для забезпечення екологічної рівноваги та збереження біорізноманіття.

Цей етап в історії охорони природи в регіоні відображає поступове усвідомлення важливості природних ресурсів та потреби у їхньому ефективному управлінні для забезпечення довгострокової сталості. Відданість збереженню природи і впровадження заходів щодо її охорони відіграють важливу роль у створенні стійкого та здорового навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

Розвиток резервату "Стужиця" і його трансформація у регіональний ландшафтний парк відображає поступове розширення його статусу та ролі у збереженні природних ресурсів та біорізноманіття регіону.

У 1974 році резерват "Стужиця" отримав статус заказника загальнодержавного значення, що підкреслило його важливість на рівні

всієї країни. Це дало можливість збільшити увагу до охорони та догляду за цією територією та зміцнити її статус у суспільстві.

У 1995 році резерват став регіональним ландшафтним парком "Стужиця", що є ще одним кроком у напрямку розвитку та покращення його управління та охорони. Це перетворення відображає зростаючий інтерес до розвитку туризму та рекреаційних можливостей регіону, а також бажання підвищити його важливість як центру для збереження природи та сприяти екологічному туризму.

Рис.1. Типовий краєвид Ужанського національного природного парку

Межування з польсько-словацьким біосферним резерватом "Східні Карпати" дозволяє здійснювати спільні заходи з охорони та догляду за природними ресурсами, що сприяє спільному збереженню біорізноманіття та екологічній сталості у цьому регіоні.

Створення національного природного парку "Ужанський" у 1999 році, яке стало можливим завдяки Указу Президента України, є важливим кроком у збереженні та охороні природних ресурсів регіону. Це створення парку на базі регіонального ландшафтного парку "Стужиця" відображає зростаючий інтерес до охорони природи та розвитку екологічної свідомості в Україні.

Спільне рішення МАБ ЮНЕСКО про створення польсько-словацько-українського міжнародного біосферного резервату, який став першим у світі трилатеральним біосферним резерватом "Східні Карпати", є історичним досягненням у збереженні та управлінні природними ресурсами регіону. Цей резерват став важливим міжнародним центром для спільного збереження біорізноманіття та екосистем Карпат.

Створення "Ужанського" національного природного парку, який є складовою частиною трилатерального біосферного резервату, підкреслює зобов'язання України перед світовим співтовариством у збереженні та охороні цього унікального природного регіону.

У 2019 році, Указом Президента України територію Ужанського національного природного парку розширили. Зараз площа парку становить - 46 147 га.

1.2. Фізико-географічне районування

Фізико-географічні області Верховинської та Завигорлатської відіграють важливу роль у формуванні ландшафту території Ужанського національного природного парку. Ці області характеризуються наявністю пологосхилих низькогірних хребтів, що відтворюються у карпатському рельєфі.

Верховинська фізико-географічна область розташована у верхів'ях річок, має карпатський характер рельєфу зі складним системою пологих гірських хребтів, западин і улоговин. Ця область відома своїми живописними пейзажами та багатою природною різноманітністю.

Завигорлатська фізико-географічна область, яка також охоплює частину території парку, має схожі характеристики, а саме наявність низькогірних хребтів та відносно м'якого, пологосхилих рельєфу. Ця область відома своїми природними ландшафтами та унікальною флорою та фауною.

Одним із головних завдань природоохоронної діяльності в Ужанському національному природному парку є збереження та охорона цих унікальних фізико-географічних областей разом із їхніми біологічними та екологічними цінностями.

Гора Кінчик Буковський, з її висотою 1251 метр, належить до найвищих точок на території Ужанського національного природного парку. Розташована вона на українсько-польському кордоні в північній-східній частині парку. Ця вершина відома своїми видовищними панорамами та є популярним місцем для туристів і любителів гірських прогулянок, які прагнуть насолодитися величними краєвидами Карпат та навколишньої природи.

Гора Кременець, з висотою 1221 метр, є однією зі значущих вершин на території Ужанського національного природного парку. Ця гора особливо цікава тим, що на її вершині зустрічаються кордони трьох країн: України, Польщі та Словаччини. Це робить її унікальним місцем, що привертає увагу туристів та подорожуючих.

Схили гори Кременець вкриті буковими пралісами, які мають велике значення для природи та екосистеми регіону. Ці букові праліси включені до переліку Світової спадщини ЮНЕСКО, що підкреслює їхню важливість і унікальність у світовому масштабі. Збереження цих лісів є одним із пріоритетів у природоохоронній діяльності в рамках парку.

Гора Черемха, зі своєю висотою 1130 метрів, відома не лише своїм вражаючим краєвидом, але і різноманіттям флори та фауни на її вершині. Простора лука, що розташована на вершині гори, містить рідкісні види рослин та тварин, які відтворюються в унікальному середовищі гірських ландшафтів.

Однак, гора Черемха також стала свідком значних історичних подій. У 1914-1915 роках вона стала ареною для найбільших боїв Першої світової війни в Карпатах. Відтоді на горі збереглися військові кладовища та сліди численних військових укріплень, які стали свідченням про події того періоду. Ця комбінація природної краси та історичної спадщини робить гору Черемха важливим місцем як для любителів природи, так і для істориків та тих, хто цікавиться воєнною історією.

Гора Ополонек, зі своєю висотою 1028 метрів, є крайньою південною точкою Польщі. Розташована вона на українсько-польському кордоні, неподалік від Ужоцького перевалу. Ця гора відома своєю величною природою та панорамними видами на навколишні гірські масиви.

Розташування гори Ополонек поруч з кордоном робить її популярним місцем для туристів і подорожуючих, які бажають насолодитися красою природи та відвідати мальовничі місця в Карпатах.

Крім того, це також історично важлива локація, яка свідчить про зв'язок та взаємодію між Україною та Польщею в гірському регіоні.

Гора Плішка, з висотою 1067 метрів, є цікавою вершиною, розташованою між селами Лубня та Верховина-Бистра. Її північні схили відрізняються значною стрімкістю, що робить цю гору відмінним місцем для любителів активного відпочинку та альпінізму.

З вершини гори Плішка відкриваються чудові панорами на польську частину Міжнародного біосферного резервату "Східні Карпати". Ці види приваблюють туристів і подорожуючих, які прагнуть насолодитися природною красою Карпат та дослідити багатство біорізноманіття регіону.

Гора Плішка відома своєю унікальною атмосферою та величними краєвидами, які роблять її популярним місцем для туристів та любителів природи.

Гора Красія, зі своєю висотою 1036 метрів, розташована в центральній частині Ужанського національного природного парку. На схилах цієї вершини розташований однойменний гірськолижний комплекс, який славиться найдовшим гірськолижним спуском в Україні. Це місце приваблює любителів гірського лижного спорту з усієї країни та за її межами.

Схили гори Красія вкриті гірськими луками та буковими лісами, створюючи чудові природні ландшафти для прогулянок та відпочинку на природі. На східному схилі гори розташована печера "Живанська яма", яка є цікавим об'єктом для дослідження та вивчення.

Комбінація гірського розваг та природної краси робить гору Красія популярним місцем для відвідування як серед місцевих жителів, так і серед туристів. Явірник (1017) Вершина на південній межі парку. На схилах гори знаходяться ділянки букових пралісів в яких ще 1930-х чеський лісівний А.Златнік заклав одні з перших постійні лісові пробні площадки. З часів Першої Чехословацької республіки на південному схилі зберігся туристичний притулок “Явірник”.

Основні вершини на території Ужанського національного природного парку мають велике значення для природи та туризму. Ось деякі з них разом із їх висотами:

1. Гора Явірник (1017 м)
2. Хребет Стінка (1092 м)
3. Гора Княгиниця (641 м)
4. Гора Кременець (1221 м)
5. Гора Велика Семенова (1071 м)
6. Гора Мала Семенова (1071 м)
7. Гора Каньчова (1115 м)
8. Гора Черемха (1130 м)
9. Гора Плішка (1067 м)
10. Гора Кінчик Буковський (1251 м)

11. Гора Ополонек (1028 м)

12. Гора Кінчик Гнильський

13. Гора Берце (1014 м)

14. Гора Красія (1036 м)

15. Гора Студниця (1033 м)

Ці вершини є не лише важливими природними об'єктами, але й приваблюють туристів своєю красою та можливістю активного відпочинку в гірському середовищі.

1.3. Об'єкти неживої природи на території парку

Пам'ятки неживої природи, розташовані на території Ужанського національного природного парку, додають йому додатковий атракційний потенціал та історичне значення. Карстові печери біля села Княгиня, які відомі своєю унікальною формою та природною красою, приваблюють любителів спелеотуризму та досліджень.

Місце падіння Княгинянського метеориту стало історичною легендою та приваблює багатьох дослідників та цікавих мандрівників. Подія, яка сталася 9 червня 1866 року, залишила свій слід в історії та надихає на вивчення космосу та міжпланетних об'єктів.

Екологічний маршрут урочища "Чорні млаки", де був знайдений найбільший уламок метеориту, є не лише місцем пам'яті, але й можливістю для туристів та дослідників поглибитися у природу та історію цієї унікальної події.

1.4. Міжнародний статус

Ужанський національний природний парк входить до тристороннього, транскордонного Міжнародного біосферного резервату «Східні Карпати», що був створений в рамках програми «Людина і біосфера» ЮНЕСКО. Цей резерват є важливим компонентом світової мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО.

Ужанський національний природний парк разом з іншими природними об'єктами на території України, Польщі та Словаччини створюють унікальну екологічну систему, яка забезпечує збереження біорізноманіття та природно-ландшафтних цінностей Карпатського регіону. Це спільне зусилля трьох країн спрямоване на захист найцінніших екосистем і створення сприятливих умов для життя та розвитку різноманітних видів рослин і тварин.

Це значима подія для Ужанського національного природного парку та загальної екологічної спадщини Карпатського регіону. Включення букових пралісів Ужанського парку до номінації "Букові праліси Карпат" та їх оголошення Світовою спадщиною ЮНЕСКО підтверджує їхню унікальність, цінність та потребу у збереженні [2].

Букові праліси є одними з найцінніших екосистем на планеті, які забезпечують різноманіття життя та важливі екологічні послуги, такі як збереження ґрунтів, регулювання водних ресурсів та збереження біорізноманіття. Їхнє включення до Світової спадщини ЮНЕСКО підкреслює їхню важливість для всього світу та зобов'язання зберегти їх для майбутніх поколінь.

У 2009 році парк приєднався до Федерації ЄВРОПАК, відомої як «Федерація природи та національних парків Європи», яка об'єднує більше 370 заповідних територій Європи.

У 2013 році церкву Святого архангела Михаїла в селі Ужок включили в номінацію Дерев'яні церкви карпатського регіону Польщі і України та внесли в список Світової спадщини ЮНЕСКО. Включення церкви Святого архангела Михаїла в селі Ужок до номінації "Дерев'яні церкви карпатського регіону Польщі і України" та її внесення до списку Світової спадщини ЮНЕСКО є визнанням її культурної та історичної цінності. Це свідчить про унікальність архітектурного стилю церков та їхню важливість для культурного спадку регіону.

Ці дерев'яні церкви не лише є свідками історії та релігійних традицій, але й втіленням майстерності та духовності народів, які їх будували. Вони стали символами культурного розмаїття та спадщини Карпатського регіону.

Включення церкви Святого архангела Михаїла до списку Світової спадщини ЮНЕСКО сприяє її збереженню та відтворенню для майбутніх поколінь і підкреслює важливість охорони та збереження культурних пам'яток.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПАРКУ

До основних напрямків діяльності Ужанського національного природного парку належать: охорона території, рекреація, наука, екоосвіта.

2.1. Охорона території

Роль державної служби охорони в Ужанському національному природному парку вельми важлива для забезпечення ефективного функціонування та збереження його природних ресурсів. Ця служба має ряд ключових обов'язків, які спрямовані на збереження біорізноманіття та природних ландшафтів:

1. Дотримання режиму охорони: Це включає в себе моніторинг захищених територій та об'єктів, контроль за відвідуванням, розробку та виконання планів збереження природи, а також здійснення необхідних заходів для підтримки та відновлення екосистем.

2. Попередження та припинення порушень: Ця функція важлива для забезпечення дотримання природоохоронного законодавства. Служба охорони веде контроль за дотриманням правил територіального режиму, виявляє та припиняє будь-які порушення, що можуть загрожувати екосистемам та природним об'єктам.

Завдяки цим функціям, державна служба охорони грає ключову роль у забезпеченні сталого розвитку та збереженні непорушених природних угідь у парку для майбутніх поколінь.

Ці завдання, організовані та забезпечені службою державної охорони, відображають широкий спектр заходів, спрямованих на збереження та ефективне управління природними ресурсами Ужанського

національного природного парку. Основні функції, які вони виконують, включають:

1. Охорону природних комплексів парку: Це означає здійснення заходів для збереження та підтримки природного середовища, включаючи контроль за використанням земель, водних ресурсів та інших природних об'єктів.

2. Охорону диких тварин та їх місць перебування: Заходи спрямовані на забезпечення захисту місць життєвого середовища диких тварин та збереження біорізноманіття.

3. Контроль за використанням природних ресурсів: Включає в себе регулювання та контроль за використанням лісових ресурсів, водних ресурсів та інших природних ресурсів парку.

4. Запобігання пожежам та надзвичайним ситуаціям: Організація профілактичних заходів та швидке реагування на загрози пожежам та іншим надзвичайним ситуаціям.

5. Інформування владних структур про надзвичайні ситуації: Сприяння в обміні інформацією та координація дій з іншими державними органами у разі виникнення надзвичайних ситуацій.

6. Профілактика та захист від шкідників і хвороб: Здійснення заходів для запобігання поширенню шкідників та хвороб серед рослин та тварин.

7. Роз'яснювальна робота серед населення та рекреантів: Проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності населення та відвідувачів парку щодо важливості збереження природи та дотримання правил поведінки на території парку.

Ці заходи спрямовані на забезпечення ефективного управління та збереження непорушених природних ресурсів Ужанського національного природного парку для майбутніх поколінь.

Спільна робота з науковим відділом дозволяє службі державної охорони реалізовувати різноманітні наукові проекти та дослідження для забезпечення ефективного управління та охорони природних ресурсів парку. Основні напрямки співпраці включають:

1. Виконання науково-прикладних тем: Розробка та виконання наукових досліджень з питань збереження та відтворення екосистем парку.

2. Науковий аналіз "Літопису природи": Спостереження за природними процесами та реєстрація їх у літописі природи для вивчення та аналізу змін у природному середовищі.

3. Наукові дослідження типів лісів: Вивчення різноманітності та типології лісових екосистем з метою відновлення та підтримки корінних лісових насаджень.

4. Організація навчання: Проведення навчальних заходів для працівників служби державної охорони для підвищення їхніх професійних навичок та компетенцій.

5. Підтримка інших наукових організацій: Сприяння роботі інших наукових установ та контроль за дотриманням встановлених правил та режимів на території парку.

6. Вивчення впливу та рекомендації щодо використання пустельних земель: Дослідження впливу людської діяльності на непокриті лісом

2.2. Рекреація

Ужанський національний природний парк має унікальні особливості. Розташування в мальовничих гірських долинах, які добре сполучені з транспортними маршрутами, дійсно дозволяє зробити парк доступним для відвідувачів, одночасно забезпечуючи його віддаленість від промислових центрів і забруднення.

Збереження традиційного побуту, ремесел, культури та кухні в гірських селах також робить парк привабливим для туристів, які прагнуть пізнати культурні та історичні аспекти регіону. Це також додає до унікальності та аутентичності досвіду відвідувачів, які вирушають у парк.

В такому контексті парк стає не лише місцем для насолоди природою, але й центром для вивчення історії, культури та традицій місцевих жителів, що робить його значущим як для місцевого населення, так і для туристів з усього світу.

Це вражаюча інфраструктура для екотуризму! Наявність 17 екотуристичних маршрутів і 5 екологічних стежок робить парк привабливим для всіх, від любителів піших прогулянок до досвідчених туристів. Різноманіття маршрутів дозволяє відвідувачам обирати маршрути під свої вподобання та фізичну підготовку.

Мережа рекреаційних зон з місцями відпочинку та наметовими полями, а також наявність бесідок і колиб додає комфорту та зручності для відвідувачів. Оглядові та інформаційні майданчики на важливих точках дозволяють ознайомитися з красою природи та отримати необхідну інформацію.

Інформаційний центр у селі Ужок є важливим ресурсом для туристів, які шукають інформацію про парк, маршрути, екологічні особливості та інші аспекти відвідин. А облаштування мінеральних джерел та джерел питної води додає додаткових можливостей для здорового відпочинку та оздоровлення. Взимку любителі гірськолижного відпочинку можуть відвідати гірськолижні бази з сучасними крісельними та бугельними витягами.

Розробка піших транскордонних переходів та велосипедних маршрутів сприятиме подальшому розвитку туризму в регіоні та сприятиме зближенню між країнами. Такі ініціативи сприятимуть розвитку екотуризму та сприятимуть збереженню природного середовища, сприяючи свідомому користуванню природними ресурсами.

Створення транскордонних маршрутів також сприятиме розвитку культурного обміну та взаєморозумінню між людьми різних країн. Це може сприяти формуванню нових туристичних маршрутів, які об'єднують природні та культурні пам'ятки областей, що лежать поруч. Такі ініціативи можуть стати важливим кроком у сприянні сталому розвитку регіону та його збереженню для майбутніх поколінь.

2.3 Наука

Ужанський національний природний парк є науково-дослідною установою загальнодержавного значення. Науково-дослідні роботи проводяться згідно робочих планів наукового відділу, які погоджені з науковими кураторами парку – Інститутом екології Карпат НАНУ України та біологічним факультетом Ужгородського національного університету.

Ці наукові дослідження відображають глибоке розуміння та інтегральний підхід до збереження біорізноманіття Ужанського

національного природного парку. Інвентаризація та картування цінних червонокнижних і рідкісних видів є критично важливими для визначення статусу та розподілу цих видів, що в свою чергу дозволяє розробляти ефективні стратегії збереження.

Ботанічні дослідження, зокрема на популяційному рівні та опис фітоценозів, надають важливі дані про рідкісні види та їх середовища існування, що є необхідною основою для їхнього ефективного управління та охорони.

Дослідження антропогенної трансформації флори парку та суцесійних змін на приполонинних луках є ключовими для розуміння впливу людської діяльності на екосистеми та визначення оптимальних стратегій відновлення та збереження природного середовища.

В результаті проведених ботанічних досліджень загальний список флори поповнився 380 видами рослин і зараз складає 929 видів. Виявлено 5 червонокнижних і рідкісних видів, які раніше не були відомі на території парку, виявлено новий для Українських Карпат вид – скрученик спіральний. При картуванні рідкісних видів рослин Ужанського парку виявлено 96 нових локалітетів 29 видів рослин.

Розроблено і представлено на розгляд науково-технічної ради наступні природоохоронні рекомендації:

Ці природоохоронні рекомендації свідчать про комплексний підхід до збереження біорізноманіття та екосистем Ужанського національного природного парку. Ось деякі коментарі до них:

1. Охорона популяції бурого ведмеда: Це важлива рекомендація з урахуванням значення цього виду для екосистеми та збереження

біорізноманіття. Ефективна охорона популяції ведмедя має сприяти збереженню природного середовища та підтримці екологічної рівноваги.

2. Охорона лучних угруповань: Ця рекомендація важлива для збереження унікальних біотопів, що характеризуються високою біорізноманіттю та екологічною цінністю.

3. Будівництво інкубатора для струмкової форелі: Це може сприяти збереженню та відновленню популяцій риб у гірських потоках, що має важливе значення для екосистем та рекреаційних можливостей парку.

4. Охорона пізньоцвіту осіннього: Важлива рекомендація для збереження рідкісних та вразливих видів рослин на території парку.

5. Поліпшення збереження бузку угорського: Ця рекомендація спрямована на підтримку та відновлення популяцій рідкісних рослин у парку, що має важливе значення для збереження біорізноманіття.

6. Дослідження дуба скельного: Це може сприяти розумінню екології та ефективному управлінню цим видом, а також допомогти в його відновленні та збереженні.

Проводиться моніторинг фауністичних комплексів та ареалу поширення великих хижаків на території парку. Зокрема:

1. Моніторинг популяцій оленя карпатського та козулі європейської: Ці спостереження дозволяють визначити динаміку популяцій та їх здоров'я, що важливо для екосистеми та збереження біорізноманіття.

2. Дослідження екологічних особливостей ведмедя бурого: Розуміння поведінки та екології цього великого хижака допомагає розробити ефективні стратегії охорони та управління популяціями.

3. Вивчення поширення рисі та kota лісового: Ці дослідження важливі для розуміння впливу цих видів на екосистему та їх ролі у біорізноманітті.

4. Моніторинг рукокрилих та тритонів: Вивчення популяцій цих видів та їх місцезнаходжень допомагає виявити тенденції в їх популяціях та розробити заходи їх охорони та збереження. На десяти стаціонарних фенологічних пунктах працівниками державної лісової охорони ведуться регулярні спостереження за фазами розвитку окремих трав'янистих рослин, дерев та кущів.

В Ужанському національному природному парку працює науково-технічна рада, в склад якої входять провідні наукові спеціалісти Інституту екології Карпат НАН України, Ужгородського національного університету. На засіданнях Ради розглядаються актуальні питання діяльності парку: програми та тематика наукових досліджень, напрямки освітньої роботи, заходи розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури; розгляд та погодження проектів лімітів санітарно-оздоровчих заходів, використання природних ресурсів в межах природно-заповідного фонду; звіти про виконання планів роботи відділів та підрозділів парку; обговорювались та погоджувались матеріали „Проекту організації території парку” та інші.

Крім науково-дослідної роботи, проводиться значна еколого-освітня робота серед місцевого населення та школярів. Ця еколого-освітня діяльність допомагає підвищити рівень екологічної свідомості серед місцевого населення та молоді. Співпраця з екогуртками у школах створює можливість активно включати учнів у природоохоронні заходи та навчати їх екологічно відповідальному ставленню до навколишнього середовища.

Через різноманітні природоохоронні акції та лекції школярі отримують практичний досвід у спостереженні за природою та дізнаються про методи збереження біорізноманіття. Участь у конкурсах та оглядах екологічних гуртків надає їм можливість продемонструвати свої знання та навички, а також стимулює до активної участі у природоохоронних заходах.

Подання матеріалів про діяльність парку та екологічні проблеми району у районній пресі сприяє поширенню інформації та залученню громадської уваги до важливих екологічних питань. Це сприяє формуванню екологічно обізнаного суспільства та підтримці природоохоронних заходів.

Міжнародне наукове співробітництво допомагає поглибити розуміння та збереження природних ресурсів на території Міжнародного біосферного резервату "Східні Карпати". Спільні експедиції дозволяють вченим отримати комплексні дані про біорізноманіття та екосистеми регіону. Участь у конференціях та обмін науковим матеріалом сприяє обміну досвідом та інноваційними ідеями між вченими різних країн.

Розроблена програма наукових досліджень на транскордонних територіях враховує особливості природних умов та екосистем кожної з країн, що спільно дозволяє ефективніше вирішувати проблеми збереження природи в цілому регіоні. Такий підхід сприяє зміцненню наукових зв'язків та спільному розв'язанню екологічних проблем, що стикаються у всьому біосферному резерваті.

2.4. Еколого-освітня діяльність

Ці напрямки еколого-освітньої діяльності, які впроваджуються на території Ужанського національного природного парку, є дуже важливими

для підвищення екологічної свідомості та зацікавленості громадськості у збереженні природи. Формування центрів екологічної освіти може стати центром навчання та популяризації екологічних знань серед різних груп населення.

Пропагандистська діяльність допомагає усвідомити громадськості важливість охорони природи та спонукати до дії. Співробітництво з різними установами та організаціями природоохоронного спрямування дозволяє об'єднати зусилля для розв'язання екологічних проблем та реалізації спільних проектів.

Співпраця з громадськими, державними та міжнародними організаціями розширює можливості обміну досвідом та реалізації міжнародних проектів у сфері охорони навколишнього середовища. Створення природознавчого музею-виставки може стати центром привернення уваги до проблем екології та збереження природи.

Організація масових еколого-освітніх заходів сприяє поширенню екологічних знань та формуванню екологічної свідомості серед населення. Такий комплексний підхід допомагає створити стійке екологічне середовище та сприяти збереженню природи для майбутніх поколінь.

Забезпечення безперервності екологічної освіти та виховання дбайливого ставлення до природи через взаємодію з відвідувачами та місцевими жителями - це ключовий крок у збереженні природи та створенні сталого екологічного середовища.

Навчальні заходи, екскурсії та екологічні маршрути допомагають людям краще розуміти природні процеси та важливість їх збереження. Навчання для місцевих школярів сприяє формуванню екологічної свідомості ще з раннього віку, що дозволить їм стати активними учасниками в охороні навколишнього середовища у майбутньому.

Міжнародні екологічні свята та екологічні табори для дітей є чудовими способами привернення уваги до проблем екології та виховання громадянської свідомості. Ці заходи не лише популяризують екологічні цінності, а й сприяють формуванню позитивного ставлення до природи та навчають дітей піклуватися про неї.

Підвищення свідомості про вплив людини на природу і відповідальність за її збереження є кроком у напрямку створення сталого та гармонійного співіснування людини та природи.

Збереження унікальної природи та її біорізноманіття важливо не лише для поточного покоління, але й для майбутніх. Кожна людина має відчувати себе залученою до процесу охорони природи, розуміючи, що її власні дії можуть мати величезне значення для збереження цінних екосистем та природних ресурсів.

Робота у напрямку створення свідомого ставлення до навколишнього середовища є дуже важливою та надзвичайно цінною. Через спільні зусилля ми можемо досягти більш екологічно свідомого суспільства та зберегти нашу природу для майбутніх поколінь.

РОЗДІЛ 3

ЛІСОВІ ЕКОСИСТЕМИ УЖАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ ТА СТАН ЇХ ЗБЕРЕЖЕННЯ

Понад 3 тис. га буково-ялицево-яворових пралісів Ужанського національного природного парку в липні 2007 року включено до Списку всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО.

У ландшафті Стужиця найліпше в Українських Карпатах збереглася верхня межа лісу (ВМЛ) (буковий варіант) у вигляді криволісся з домішкою горобини та участю явора (площа 55 га). У цьому криволіссі малина утворює густий, часто непрохідний підлісок. ВМЛ тут проходить на висоті 1200–1280 м, завдовжки 4-5 км (Кременець-Велика, Равка-Велика, Семенова-Каньчова-Полонинка). Стовбури бука шаблеподібно-зігнуті, нижня їхня частина завдовжки 1,0-1,5 м стелиться по поверхні ґрунту, а гілки вкорінюються і дають початок новим особинам. Тут трапляються дерева по 5-10 і навіть 15-20 особин у групі. На привершинних схилах г. Велика Равка фрагментарно збереглися субальпійські луки (полонини).

Криволісся з домішкою горобини та участю явора у верхній межі лісу є цінним і рідкісним явищем. Такі місця мають велике значення для біорізноманіття і є природними укриттями для численних видів рослин і тварин, включаючи місцеві та рідкісні види.

Наплив світла на ці області сприяє розвитку рослинності і створює унікальні умови для формування густого підліску з малини, що в свою чергу сприяє багатству біорізноманіття. Субальпійські луки на привершинних схилах г. Велика Равка також є важливим елементом ландшафту, який зберігає унікальні види рослин і тварин, а також забезпечує важливі екосистемні послуги, такі як збереження ґрунтів та

водосховищ, підтримка біорізноманіття тощо. Ці екосистеми потребують особливої уваги та захисту, оскільки вони є вразливими перед впливом змін клімату та людської діяльності.

**Рис.3. Букові праліси на схилах Вододільного хребта, околиці
Ужжа**

Лісгоспи, що входять до парку і підпорядковані Держагентству лісових ресурсів України, ведуть масштабні рубки у Великобerezнянському районі. Зокрема, у 2014 року в парку були проведені санітарні рубки на площі 179 га і заготовлено 6610 м³ деревини.

При цьому, згідно з інформацією Мінприроди України, дозволи на проведення цих рубок парку 2014 році не видавались.

У 2015 року в Ужанському національному парку зрубано близько 10 тис. м³ деревини. Рубки ведуться в тому числі у водозахисній зоні в районі струмка Гуснянський в Ужоцькому лісництві, кв. 14. У Великоберезнянському лісгоспі (лісництва Жорнавське, Костринське, Волосянківське), який входить у господарську зону нацпарку, вирубуються карпатські праліси. З 2008 по 2014 рік вирубано 121 га вікових, первісних лісів (з них 68 га — суцільними рубками), заготовлено 28812 м³ деревини.

Згідно з перевіркою, проведеною Мінприроди України влітку 2016 року, величезні масиви лісу в парку рубаються незаконно, тобто без лімітів. Так, 2015 року в Ужанському нацпарку заготовили деревину об'ємом 10017 м³, тоді як ліміт від Мінприроди України був отриманий на заготівлю лише 2270 м³ деревини, тобто 7747 м³ деревини було заготовлено незаконно. Вже в першому півріччі 2016 року в Ужанському нацпарку було заготовлено 589 м³ деревини також без ліміту Мінприроди України.

Праліси та древні ліси Ужанського нацпарку входять у міжнародний об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Древні та первісні букові ліси Карпат та інших регіонів Європи». Цей об'єкт складається з двох зон — заповідної й буферної.

«Древні та первісні букові ліси Карпат та інших регіонів Європи» — транскордонний серійний природний об'єкт, що становить 78 окремих масивів, які розташовані на території 12 країн. 5 об'єктів розташовані в Австрії, 2 в Албанії, 5 у Бельгії, 9 у Болгарії, 6 в Іспанії, 10 в Італії, 5 у Німеччині, 12 у Румунії, 4 у Словаччині, 2 у Словенії, 15 в Україні та 3 в Хорватії.

Транскордонний об'єкт «Древні та первісні букові ліси Карпат та інших регіонів Європи» займає площу 345838,62 га, із яких 92023,24 га —

заповідне ядро, а 253815:38 га — буферна зона. Понад 25 відсотків території об'єкту розташовані в Україні.

Так, цей об'єкт дійсно є надзвичайно цінним на світовому рівні. Він представляє собою непересічний природний комплекс, що є зразком недоторканих лісових екосистем помірного клімату. Унікальність цього об'єкта полягає в тому, що він демонструє найзавершеніші та найповніші екологічні моделі, які відображають процеси, що відбуваються в чистих та мішаних лісових масивах за різноманітних природно-кліматичних умов.

Цей об'єкт є прикладом того, як в різноманітних лісових умовах можуть існувати екосистеми з високим рівнем біорізноманіття та стійкості. Він представляє собою важливий об'єкт для наукових досліджень та вивчення природних процесів, що відбуваються в екологічно найбільш цінних лісових комплексах.

Загалом, цей об'єкт є важливим символом збереження природи та створення умов для подальшого розвитку стійкого та відповідального використання природних ресурсів.

Ці букові праліси в Карпатах дійсно є надзвичайно важливими для збереження генофонду бука лісового та ряду інших видів, що характеризуються своїми унікальними еволюційними та генетичними особливостями. Бук лісовий (*Fagus sylvatica*) є одним з найважливіших та поширених видів дерев у помірних широколистяних лісах Європи.

Ці праліси служать важливим джерелом даних для наукових досліджень з біології та екології бука, допомагаючи вивчити його біологічні особливості, динаміку популяцій та взаємовідносини з іншими видами.

Букові праліси Карпат мають велике значення для розуміння історії та еволюції цього виду та для вивчення біологічної різноманітності

помірних лісів. Їхня важливість полягає не лише в збереженні біорізноманіття, але й у тому, що вони є ключовим фактором у підтримці екосистем та забезпеченні стійкості екологічної системи у цьому регіоні.

Ці праліси дійсно є унікальними за своєю геологічною та біологічною різноманітністю. Зростання на різних ґрунтотворних породах, таких як кристалічні породи, вапняки, фліш та андезит, вказує на адаптивність букових лісів до різних умов середовища.

Таке різноманіття порід та ґрунтів сприяє формуванню різноманітних рослинних асоціацій, що робить ці праліси особливою екосистемою з великою кількістю видів рослин та тварин. Іншим фактором, який робить їх унікальними, є наявність троглобіонтних видів - тих, які пристосувалися до життя у печерах. Це свідчить про високий рівень екологічної комплексності та різноманітності цих пралісів, що є важливим для збереження біорізноманіття та стійкості екосистем.

Проте древні ліси Ужанського нацпарку, що входять у буферну зону об'єкту Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, також вирубуються в Ужанському нацпарку. У 2014—2015 рр. рубки велися в Костринському відділенні парку, кв. 12 вид. 10, в Стужицькому відділенні — кв. 12 вид. 4, кв. 28 вид. 11, кв. 15 вид. 7, кв. 28 вид. 10, а також в Жорнавському відділенні парку — кв. 10 вид. 1. 13 листопада 2015 року Мінприроди України погодило Ужанському нацпарку ліміти на рубку в грудні 2015 року в буферній зоні об'єкту Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО — в Лубнянському відділенні Ужанського нацпарку (кв. 11/8 — суцільна рубка, кв. 11/9 — суцільна рубка і кв. 6/24 — вибіркова рубка)^[6].

РОЗДІЛ 4. БІОРІЗНОМАНІТТЯ УЖАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

4.1 Фауна

Завдяки своєрідності природних ландшафтів, унікальності екосистем пралісів, багатству флори та фауни, визначним пам'яткам культурно-історичної спадщини, парк має важливе значення для збереження цих цінностей. За останніми даними, на території парку зростає 863 видів вищих судинних рослин, 312 лишайників, 143 мохоподібних, 55 вищих грибів, 164 водоростей. На сьогодні тут зареєстровано 80 видів судинних рослин, що занесені в Червону книгу Закарпаття, 43 види включені до Червоної книги України, 2 види — до Міжнародного Червоного списку. Описано 231 вид тварин, з яких 30 занесено до Червоної книги України та 12 видів — до Міжнародного Червоного списку.

Один з описів стосується роду кажанів із родини Підковоносові (*Rhinolophidae*), які належать до ряду Рукокрилі (*Chiroptera*), що є класом ссавців (*Mammalia*). Види цього роду, як вказано, мають ряд міжнародних природоохоронних статусів.

Статус «Вразливий» згідно з EUROBATS, Бернською та Боннською конвенціями, свідчить про те, що ці види потребують особливої уваги щодо їх збереження та охорони через загрози, які ставлять під загрозу їхні популяції або середовище, в якому вони існують.

Також вказано, що МСОП (Міжнародна спілка охорони природи) класифікує ці види як "LC", що означає "Менш ніж небезпечний" (Least

Concern), що свідчить про те, що вони не перебувають у найбільшій небезпеці порівняно з іншими видами.

Описаний представник єдиної групи ссавців, що можуть літати і орієнтуватись в нічному просторі за допомогою ехолокації, це підковонос. Цей вид отримав свою назву через шкірно-хрящові вирости навколо ніздрів, які нагадують підкову. В Україні північна межа поширення цих кажанів проходить через територію парку.

Серед кажанів, підковонос є найчисельнішим і найпоширенішим в парку, де він оселяється і зимує переважно в печерах. Він також часто шукає притулок в теплих підвалах людських будівель. Влітку на горищах будинків, а особливо в церковних спорудах, можна помітити значні колонії підковоносів, де вони виховують своїх малят під материнською турботою.

Рис. 4.Підковонос малий *Rhinolophus ferrumequinum* (Schreber, 1774)

Самка підковоноса народжує лише одного молодого, яке швидко стає самостійним і до осені починає полювати на комах самостійно. Охорона літніх і зимових сховищ відіграє важливу роль у збереженні цього виду.

Розалія, відома також як дендрофаг, є справжнім раритетом серед комах, завдяки своєму яскравому забарвленню: блакитному з чорними плямами на надкрилах. Це вражаюче забарвлення робить його бажаною здобиччю для колекціонерів, що призводить до загрози для цього виду.

Цей жук має личинку, яка живиться деревиною, переважно бука або дуба, завдаючи їм шкоди. Розалія є дуже рідкісним видом, і на території, де вона відома, було зареєстровано лише декілька знахідок. Зазвичай вона населяє листяні ліси з переважанням бука, де є багато старих дерев і сухих, лежачих стовбурів.

Дорослі жуки можуть бути помічені в липні-серпні на стовбурах дерев, зокрема мертвих і лежачих, які добре прогріваються сонцем, особливо на південних схилах. Доросла комаха відкладає яйця у щілини стовбурів або під кору, і розвиток личинки може тривати до 3-4 років. Це означає, що купа заготовлених дров може стати місцем розвитку жука, і прибираючи таку деревину, ми можемо ненавмисно знищити його майбутнє покоління.

Природоохоронний статус виду: ЧКУ (2009): категорія «Вразливий», Червоний список МСОП: VU, Європейський червоний списку (1991), Додаток II Бернської конвенції, Червона книга Карпат: VU.

Рис. 5. Вусач альпійський *Rosalia alpina* (Linnaeus, 1758).

Справжній релікт природи, саламандра, справді вражає своїм зовнішнім виглядом, нагадуючи маленького динозавра в яскравому чорно-жовтому вбранні, з великими очима і гнучким тілом. Хоча на перший погляд вона може здатися незграбною, ця амфібія швидко рухається і вміло ховається у найменших шпаринках.

Зазвичай її можна зустріти в лісі після дощу, коли вона вилазить на полювання своєї улюбленої здобичі — різних слимаків і черв'яків. Ці слизисті істоти мають отруйний секрет, який виділяється з їхньої шкіри, але він негативно впливає лише на дрібних ворогів. Тим не менш, краще уникати контакту з цим слизом, оскільки він може викликати негативну реакцію у людей, особливо у алергіків або може потрапити в очі.

Ця особливість є своєрідним механізмом захисту для саламандр, оскільки вона практично не має природних ворогів завдяки своєму

отруйному слизу. Природоохоронний статус: ЧКУ (2009): червоні списки МСОП, Червона книга Карпат: NT. Карпатський ендемік, в нас звичайний і поширений по всій території.

Рис. 6. Саламандра карпатська *Salamandra atra* (Linnaeus, 1758)

Полоз лісовий, один з найбільших за розмірами представників змії в Україні, може справді досягати величезних розмірів, перевищуючи два метри у довжину. Його зазвичай можна зустріти на вологих луках, серед заростей багаторічних трав, у узліссях або серед кам'янистих утворень. Він розповсюджений по всій території парку і часто зустрічається біля будинків.

На жаль, через недостатнє знання або помилкові уявлення, деякі люди помиляють полоза лісового з отруйною гадюкою звичайною. Однак полоз лісовий є неотруйним і відіграє корисну роль у присадибному господарстві, борючись з різноманітними гризунами, слимаками та шкідливими комахами.

Ця змія вміло лазить по деревах і може полювати навіть на пташині кладки або пташенят, виїдаючи їх із гнізд. Таким чином, полоз лісовий є важливим елементом екосистеми, допомагаючи зберігати баланс у природному середовищі.

Рис. 7. Полоз лісовий або ескулапова змія *Zamenis longissimus* (Laurenti, 1768)

4.2. Флора

Ужанський національний природний парк дійсно вражає своєю різноманітністю рослинного світу. Від найстаріших дубів до мохів та грибів, цей парк є справжнім скарбницею біорізноманіття. Завдяки унікальному клімату цієї місцевості, тут відомо про існування 929 видів рослин. Це робить парк захоплюючим місцем для ботанічних досліджень та спостережень природи. Із задоволенням можна відвідати парк, щоб насолодитися цією багатою рослинністю та вивчити багатство різноманіття природи.

60% парку - це ліси, частина з яких це праліси, які охороняються ЮНЕСКО. Домінують тут найбільше букові ліси. Там ростуть види, які привикли до специфічного екологічного режиму: костриця найвища (*Festuca altissima*), переліска багаторічна (*Mercurialis perennis*), зубниця бульбиста (*Dentaria bulbifera*), лунарія оживаюча (*Lunaria rediviva*), живокіст серцелистий (*Symphytum cordatum*), шавлія залозиста (*Salvia glutinosa*), жовтозілля Фукса (*Senecio fuchsii*), кислиця звичайна (*Oxalis acetosella*), воронець колосистий (*Actaea spicata*) та інші.

Весняний цвіт у парку збагачує його рослинність та надає неповторної атмосфери. Альпійські рослини, які вижили з часів зледеніння, є своєрідним пам'ятником природної історії та додають парку особливого шарму. Вони є свідченням стійкості та витривалості природи в умовах екстремальних кліматичних умов і надихають нас своєю красою та неповторністю. Багатою є група субальпійських видів, яка налічує близько 30 рослин.

Рис. 8. Білоцвіт весняний (*Leucojum vernum*)

Білоцвіт весняний (*Leucojum vernum*) - це чудовий приклад геофіта, рослини, що росте з цибулин. Він відомий своїми красивими білими квітами, які розквітають ранньою весною. Ця багаторічна рослина належить до родини амарилісових. Через свою рідкість в Україні і включення до Червоної книги, вона є об'єктом особливої уваги та охорони.

Назва роду "*Leucojum*" походить від грецьких слів "*λευκός*" (*leukós*), що означає "білий", і "*ιον*" (*ion*), що перекладається як "фіалка". Разом вони утворюють "біла фіалка", що вказує на світло-білі квіти цієї рослини. Видове ім'я "*vernum*" походить від латинського слова, що означає "весняний", тому *Leucojum vernum* можна перекласти як "весняна біла фіалка".

Широка амплітуда місцезростань свідчить про адаптивність білоцвіту весняного до різних умов середовища. В Українських Карпатах він здатен рости як у листяних лісах, таких як вільхові, букові, дубові та грабові, так і на луках. У Закарпатті білоцвіт весняний може зустрічатись на верхній межі букових лісів та вільхових криволісь. Це свідчить про його адаптабельність і розповсюдження в різних екосистемах, що робить його важливим елементом біорізноманіття в Карпатах.

Карпатський підвид білоцвіту весняного *subsp. carpaticum* відрізняється від західноєвропейського білоцвіту весняного *subsp. vernum* жовтою плямою біля верхівки листочків оцвітини, жовтим кольором верхньої частини стовпчика та наявністю двох квіток. Поблизу східної межі ареалу білоцвіту весняного в Україні трапляються особини з зеленою плямою біля верхівки листочків оцвітини, а також особини з одною, трьома або чотирма квітками.

Рис. 9. Лісова лілія (*Lilium martagon*)

Лілія лісова (*Lilium martagon*) — багаторічна цибулинна рослина, один з видів роду лілія (*Lilium*) родини лілійних. Лілія лісова — єдиний вид лілій, який росте в Україні в дикорослому стані. Занесена до Червоної книги України

Лілія лісова, з своєю неперевершеною красою, є одним з видів, який потребує особливої уваги щодо збереження. Її унікальна краса та рідкість зробили її об'єктом погонів'я та незаконного збирання. Інтенсивна діяльність людини, спрямована на збирання рослин для букетів та інших цілей, стала серйозною загрозою для популяцій лілії лісової.

Для збереження цього виду необхідно проводити просвітницьку роботу серед населення щодо важливості охорони дикорослих рослин та заборонити їх збирання без спеціального дозволу. Також потрібно регулярно відслідковувати стан популяцій лілії лісової та вживати заходи їхнього відновлення та охорони у випадках необхідності. Забезпечення належного управління лісовими масивами, де зростає цей вид, також відіграє ключову роль у збереженні природного середовища для лілій.

Рис. 10. Зозулінéць обпалений (*Neotinea obpalena*)

Неотінея обпáлена, чи зозулінéць обпáлений (*Neotinea ustulata*), це вид рослин із родини зозулинцевих. Цей вид, відомий як декоративний елемент і лікарська культура, включений до Червоної книги України та має

охоронний статус у багатьох країнах Європи.

Ці рослини воліють світле середовище і добре переносять мороз, а також потребують помірної вологості. Вони можуть зростати на різних типах ґрунтів, включаючи сухі високотравні і вологі луки, гірські пасовища, узлісся, по краях боліт, іноді — у розріджених соснових і листяних лісах.

Зазвичай зозулинець обпалений зустрічається у горах на висотах від 2000 до 2500 метрів над рівнем моря. Він віддає перевагу карбонатним, нейтральним або лужним ґрунтам з високим вмістом гумусу. У зв'язку з величезною зоною розповсюдження цвітіння неотінеї обпаленої дуже розтягнуте.

Окрім української Червоної книги цю орхідею занесено до Червоних списків Німеччини, Польщі та Швейцарії, Червоних книг Литви, Латвії, Естонії, Росії, Білорусі, Додатку II Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES). Популяції неотінеї обпаленої скорочуються через надмірне випасання, витоптування, руйнацію біотопів, осушення луків і боліт, заліснення, зривання квітів для букетів.

В садівництві використовується зрідка, переважно цю орхідею вирощують у ботанічних садах з демонстраційною метою.

Рис. 11. Пізньоцвіт осінній (*Colchicum autumnale*)

Охороняється на території ботанічних резерватів «Пасіки» та «Ірташі». Отруйна, декоративна, лікарська багаторічна рослина. Цвіте у вересні – листопаді, плоди (коробочки) дозрівають у травні-липні наступного року.

Рис. 12. Скрученик спіральний (*Spiranthes spiralis*)

Скрученик спіральний (*Spiranthes spiralis*) – багаторічна трав'яниста рослина родини Орхідних з білими ароматними квітами, цвіте у серпні – вересні. Зникає в результаті заростання лук і пасовищ.

Рис. 13. Вудсія ельбська (*Woodsia ilvensis*)

Вудсія бура, вудсія ельбська (*Woodsia ilvensis* (L.) R.Br.) — багаторічна трав'яниста рослина родини вудсієві (*Woodsiaceae*). Видова назва взята з латинської назви острова Ельба. Реліктовий голарктичний вид, багаторічна трав'яниста рослина. Зростає у розщілинах скель. Вид з вузькою екологічною амплітудою.

Рис. 14. Цибуля ведмежа (*Allium ursinum*)

Цибуля ведмежа (*Allium ursinum*) — пізньовесняний ефемероїд, багаторічна трав'яниста цибулинна рослина родини лілійних. Домінує у трав'яному ярусі букових та яворово-букових лісів, на площах до декілька га. В Україні — поодинокі місця зростання в Карпатах та Центральному Поліссі. Природоохоронний статус виду: Зникаючий. Заборонено несанкціоноване збирання рослин (у тому числі гербаризацію), порушення умов місць зростання (у тому числі видобуток каміння).

Рис. 15. Бузок угорський (*Syringa josikaea*)

Бузок угорський (*Syringa josikaea*) – вразливий реліктовий вид. Декоративний кущ 3-5 м заввишки, цвіте у травні – липні. Охороняється на території ботанічного заказника «Борсучий».

Кущ або невелике дерево до 5 м заввишки зі стовбурами до 25 см в діаметрі і прямостоячими коричнево-сірими гілками. Молоді гілки округлі, темно-зелені; однорічні пагони пухнасті, сірувато-червоні. Бруньки до 1 см довжиною, чотирьохгранні, гострі, з червоно-бурими лусочками.

Розмножується насінням і вегетативно.

Світлолюбний вид, морозостійкий, теплолюбний, переносить засуху, вітростійкий, витримує напівтінь. Невибагливий до ґрунтових умов – росте на всіх ґрунтах, від свіжих до вологих, родючих, добре дренованих, кислих або слабо лужних, добре росте на сухих місцях. Його культивують як високодекоративну рослину з 1830 року в парках і садах багатьох країн.

Рис. 16. Лобарія легенеподібна (*Lobaria pulmonaria*)

Лобарія легенеподібна (*Lobaria pulmonaria*) – Вид лишайника, надзвичайно чутливого до змін лісових екосистем та забруднення повітря (особливо чутливий до двоокису сірки та кислотних дощів), є індикатором пралісових екосистем.

Лобарія вражає своєю складною структурою і вмістом корисних сполук. Наявність стіктової та гірофорової кислоти допомагає у захисті від хижих тварин і молюсків. Альдити, такі як арабітол і волемітол, можуть мати різноманітні корисні властивості для рослини. Каротиноїди, які містяться у лобарії, також відіграють важливу роль у захисті від шкідливого впливу ультрафіолетового випромінювання. А наявність різних стероїдів, зокрема ергостиролу, може забезпечувати додаткові користи для цієї рослини.

РОЗДІЛ 5. ОБ'ЄКТИ ОХОРОНИ ПРИРОДИ НА ТЕРИТОРІЇ УЖАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

Часто оголошенню національного природного парку або природного заповідника передують створення одного або кількох об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення. Така практика зустрічається часто, оскільки створення національного парку або заповідника може бути наслідком визнання великого значення природної території для збереження біорізноманіття та природних ресурсів. Об'єкти природно-заповідного фонду місцевого значення, які раніше існували на цій території, можуть бути поглинуті в межах нового національного природного парку або природного заповідника через їхнє важливе природоохоронне значення.

Зберігання статусу об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення відображає бажання зберегти їхню природоохоронну важливість для місцевих громад та забезпечити продовження розвитку туризму та інших форм природокористування на цих територіях.

До складу території національного природного парку «Ужанський» входять такі об'єкти ПЗФ України:

- Пам'ятка природи загальнодержавного значення «Гора Яворник», ботанічна
- Заказник місцевого значення «Тихий», лісовий
- Заказник місцевого значення «Дубова», лісовий
- Заказник місцевого значення «Уличанка», лісовий
- Заказник місцевого значення «Голаня», ботанічний
- Заказник місцевого значення «Ерташі», ботанічний
- Заказник місцевого значення «Пасіки», ботанічний

- Пам'ятка природи місцевого значення «Дуб звичайний», ботанічна
- Пам'ятка природи місцевого значення «Джерело № 1», гідрологічна
- Пам'ятка природи місцевого значення «Джерело № 11», гідрологічна
- Пам'ятка природи місцевого значення «Джерело № 2», гідрологічна
- Пам'ятка природи місцевого значення «Джерело № 1», гідрологічна
- Пам'ятка природи місцевого значення «Джерело № 2», гідрологічна
- Пам'ятка природи місцевого значення «Джерело № 3», гідрологічна
- Пам'ятка природи місцевого значення «Джерело № 2», гідрологічна
- Пам'ятка природи місцевого значення «Джерело № 2», гідрологічна
- Пам'ятка природи місцевого значення печера «Княгиня», геологічна

ВИСНОВКИ

У результаті виконання роботи:

1) охарактеризовано фізико-географічні та кліматичні умови Ужанського національного природного парку. Фізико-географічні області Верховинської та Завигорлатської відіграють важливу роль у формуванні ландшафту території Ужанського національного природного парку. Ці області характеризуються наявністю пологосхилих низькогірних хребтів, що відтворюються у карпатському рельєфі. Верховинська фізико-географічна область розташована у верхів'ях річок, має карпатський характер рельєфу зі складним системою пологих гірських хребтів, западин і улоговин. Ця область відома своїми живописними пейзажами та багатою природною різноманітністю.

Завигорлатська фізико-географічна область, яка також охоплює частину території парку, має схожі характеристики, а саме наявність низькогірних хребтів та відносно м'якого, пологосхилих рельєфу. Ця область відома своїми природними ландшафтами та унікальною флорою та фауною.

2) описано основні напрямки діяльності Парку. До них належать: охорона території, рекреація, наука, екоосвіта.

3) охарактеризовано лісові екосистеми Парку та стан їх збереження. При цьому з'ясовано, що понад 3 тис. га буково-ялицево-яворових пралісів Ужанського національного природного парку в липні 2007 року включено до Списку всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО. Праліси та древні ліси Ужанського нацпарку входять у міжнародний об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Древні та первісні букові ліси Карпат та інших регіонів Європи». Цей об'єкт складається з двох зон — заповідної й буферної.

4) досліджено біорізноманіття Ужанського національного природного парку. Завдяки своєрідності природних ландшафтів, унікальності екосистем пралісів, багатству флори та фауни, визначним пам'яткам культурно-історичної спадщини, парк має важливе значення для збереження цих цінностей. За останніми даними, на території парку зростає 863 видів вищих судинних рослин, 312 лишайників, 143 мохоподібних, 55 вищих грибів, 164 водоростей. На сьогодні тут зареєстровано 80 видів судинних рослин, що занесені в Червону книгу Закарпаття, 43 види включені до Червоної книги України, 2 види — до Міжнародного Червоного списку. Описано 231 вид тварин, з яких 30 занесено до Червоної книги України та 12 видів — до Міжнародного Червоного списку.

5) описано об'єкти охорони природи на території парку. До складу території національного природного парку «Ужанський» входять 7 заказників місцевого значення, одна пам'ятка природи загальнодержавного значення та 10 пам'яток природи місцевого значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байцар А. Л. Верхня межа лісу в ландшафтах Українських Карпат, її охорона та оптимізація / А.Байцар // Вісник Львів. ун-ту серія географ. Вип. 45.- Львів, 2014. — С. 166–177.
2. Centre, UNESCO World Heritage. Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe. **UNESCO World Heritage Centre** (англ.). Архів оригіналу за 19 серпня 2021.
3. Червона Книга України: Рослинний світ / за редакцією Я. П. Дідуха. — Київ: Глобалконсалтинг, 2009. — 912 с.
4. Мельник В. І. Популяції *leucojum vernum* L. (Amaryllidaceae) на східній межі ареалу / В. І. Мельник, В. М. Баточенко, С. Я. Діденко // Наукові записки НаУКМА. — 2010. — Т. 106: Біологія та екологія. — С. 45-51
5. United States Department of Agriculture Natural Resources Conservation Service [Архівовано 7 червня 2011 у Wayback Machine.].
6. Мельник В. І. Популяції *leucojum vernum* L. (Amaryllidaceae) на східній межі ареалу / В. І. Мельник, В. М. Баточенко, С. Я. Діденко // Наукові записки НаУКМА. — 2010. — Т. 106: Біологія та екологія. — С. 45—51
7. Шумська Н. В. Біолого-морфологічні особливості *Leucojum vernum* L. в Карпатах: автореф. дисертації канд. біол. наук: спеціальність 03.00.05 — ботаніка / Н. В. Шумська — К., 1992. — 19 с.
8. Ellenberg H. Vegetation Mitteleuropas mit den Alpen in ökologischer Sicht. / H. Ellenberg. — Stuttgart: Ulmer, 1986. — 490 s.
9. Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych chronionych w Polsce [A. Zajac, M. Zajac (Eds)]. — Kraków, 1997. — 100 s.

- 10.Шумська Н. В. Онтогенез та вікова структура популяцій *Leucojum vernum* L. (Amaryllidaceae) / Н. В. Шумська // Український ботанічний журнал. — 1992. — Т. 49, № 2. — С. 44-50.
- 11.Лілія лісова // Лікарські рослини : енциклопедичний довідник / за ред. А. М. Гродзінського. — Київ : Видавництво «Українська Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, Український виробничо-комерційний центр «Олімп», 1992. — С. 244. — ISBN 5-88500-055-7.
- 12.*Lilium martagon* // Словник українських наукових і народних назв судинних рослин / Ю. Кобів. — Київ : Наукова думка, 2004. — 800 с. — (Словники України). — ISBN 966-00-0355-2.
- 13.Лікарські рослини: Енциклопедичний довідник/ Відп.ред. А. М. Гродзінський.—К.:Видавництво «Українська Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, Український виробничо-комерційний центр «Олімп»,1992.— 544с.
- 14.S. Hammel: Das Brandknabenkraut (*Orchis ustulata* L. 1753) — die Orchidee des Jahres 2005 in Deutschland. In: Journal Europäischer Orchideen. Band 37, Nr. 1, 2005, AHO Baden-Württemberg, Stuttgart, S. 3-46.(нім.)
- 15.S. Hammel: Das Brandknabenkraut (*Orchis ustulata* L. 1753) in Baden-Württemberg. In: Journal Europäischer Orchideen. Band 37, Nr. 1, 2005, AHO Baden-Württemberg, Stuttgart, S. 47-88.(нім.).
- 16.E. Henke: *Orchis ustulata* auf der Peloponnes. In: Berichte aus den Arbeitskreisen Heimische Orchideen. Band 1, Nr. 1, 1984, Friedberg, S. 92.(нім.)